

Nagy Péter

Vegyes házasságok az erdélyi református egyházban a XIX. század második felében

Bevezetés

■ Magyarországon egészen a házassági jogról szóló 1894. évi XXXI. törvényig a házassági bíraskodás rendkívül bonyolult, sokszor átláthatatlan rendszert alkotott. A XIX. század utolsó harmadára kialakult jogi helyzetről Sztéhlo Kornél úgy nyilatkozott, hogy Magyarország a „tíz-féle házassági jog hazája”.¹ Főszabály szerint minden felekezet saját híveinek házassági ügyeiben ítélezhetett, kivételt képeztek azonban a protestáns felekezetek, amelyek ügyeiben a világi ítélező fórumok jártak el. Ezzel szemben Erdélyben a reformátusok, evangélikusok és unitáriusok ítélezhettek saját házassági jogvitáikban.

A felekezeti fórumok, eljárási és anyagi jogok rendszerének átláthatóságát tovább nehezítették a vegyes házasságok feletti eltérő nézetek és a részletszabályok hiánya.

Ebben a tanulmányban arra vállalkozunk, hogy az erdélyi református egyház szemszögéből mutassuk be a vegyes házasságokra vonatkozó állami és egyházi szabályokat, az egyes felekezetek közötti együttműködések főbb vonásait és az ezekre alapuló gyakorlatot.

A vegyes házassági válóperek szabályozása

A vegyes házassági válóperekről szóló 1868. évi XLVIII. törvénycikk úgy rendelkezett, hogy házassági ügyekben a római és görögkatolikusok, a görögkeleti vallásúak, az erdélyi református, evangélikus és unitárius egyházak híveinek a kötelékei, valamint azoknak az érvényessége a fennálló egyházi törvényszékek hatáskörébe tartozott, míg a református és az evangélikus egyházak magyarországi hívei felett ilyen ügyekben a világi törvényszékek ítéleztek.²

A vegyes házassági válóperekben az alperes vallása szerint illetékes bíróság előtt kellett megindítani a pert, és miután az alperes felett kimondták az ítéletet, a pert harminc napon belül hivatalból át kellett tenni a felperes vallása szerint illetékes bíróságához, amely a felperes felett hozott ítéletet.³ Mindegyik fél tekintetében egyedül

a saját illetékes bíróságának a saját hitelvei alapján hozott ítélete volt kötelező.⁴

Az 1870-ben tartott erdélyi református zsinat 13. határozata rögzítette először azokat az elveket, amelyeket a vegyes házasságok esetében történő erdélyi református eljárás keretében érvényesíteni kellett.⁵ Három pontban rögzítették a különböző módokat. Az első (A pont) értelmében abban az esetben, ha vegyes házások között élethosszig tartó elkülönítést ítélnék meg más felekezet ítélező fórumán, akkor az erdélyi református házassági törvényszékeknek – az egyházi törvények értelmében – a református félre nézve az örökös elválasztást kell kimondani. A második (B pont) értelmében, ha a vegyes házasság feleit olyan okból ítélték ágytól és asztaltól való ideiglenes elválasztásra, amelyre az erdélyi református egyház törvényei divortiumot⁶ mondtak volna ki, a református házassági törvényszékeknek a házasság felbontását kellett megállapítania.

A harmadik (C pont) meghatározása szerint abban az esetben, ha az elkülönítő ítélet okai az erdélyi református egyházi törvények értelmében is hat hónapig tartó separatiót⁷ ítélték meg, akkor a házassági törvényszékek szintén kimondhatják a hat hónapi különválasztást, ugyanakkor szem előtt kell tartani, hogy a különválasztásról szóló ítélet keltétől kezdve hat hónap elteltével – és akkor is külhatósági kényszerítés próbája után – mondhatják ki a református félre nézve a házasság felbontását.

Az 1882-ben, az erdélyi református Házassági Főtörvényszék által megalkotott Utasítás ezzel kapcsolatban a következő irányelveket tartalmazta:⁸ ha a periratok olyan okokat rögzítenének, amelyek az erdélyi református egyházban a házasság felbontásának indokát képeznek, akkor azonnal ki kellett mondani a divortiumot.⁹ Ha itt is csupán separatióra adnak okot, akkor a házasság felbontását csak legkorábban az ítélet keltétől számított hat hónap elteltével lehet kimondani.¹⁰

Ha az idegen vallású egyházi törvényszék elutasító ítéletet hozott, amelyet ezt követően áttettek a református egyházmegyei törvényszékhez, akkor a volt (református vallású) felperest arra kellett utasítani, hogy a házasság felbontására vagy semmisségének kimondására felhozott okait tanúvallatással erősítse meg, illetve bizonyítsa be. Amennyiben ez sikerült, az erdélyi református egyházkerület törvényei szerint, a perrendtartás szabályainak megfelelően ítéletet hoztak.¹¹

Felekezeti együttműködések a házassági bírósági területén

Az erdélyi református házassági törvényszékek gyakorlata azonban különbséget tett az egyes felekezetek és az azok által kibocsátott ítéletek között. Az erdélyi református egyházkerület 1870-ben megállapodást kötött az erdélyi unitárius egyházzal, amelynek értelmében a református és az unitárius felek közötti vegyes házasság esetén az alperes bíróság által hozott ítéletet a másik felekezethez tartozó felperesre nézve is kötelezőnek és végrehajthatónak ismeri el.¹²

Az unitárius felekezet egyházi képviselő tanácsa 1870. május 22-én átiratot küldött az erdélyi református püspökhöz, amelyben emlékeztette a testvérfelekezetre, hogy az 1868. évi XLVIII. törvénycikk szerint a vegyes házassági válóperekben az alperes bírósága által kimondott ítéletet harminc nap alatt hivatalból át kell tenni a felperes illetékes bíróságára, amely ezt követően a felperes felett hoz ítéletet. Az erdélyi protestáns vallásfelekezeteknél az elváltási, valamint a házasság semmisségének kimondására szolgáló okok ugyanazok voltak. A vegyes házassági válópereknek az alperesi bíróságtól a felperesi bírósághoz minden esetben történő áttétele a válóperek gyors lefolytatását akadályozta, valamint rendkívül költségessé is tette, ezért a vadházasságok számának emelkedését segítette elő. Ezeknél az okoknál fogva az unitárius egyházi képviselőtanács úgy határozott, hogy az unitárius vallású felperesre nézve azokat a jogerős ítéleteket, amelyeket az erdélyi protestáns felekezetek a fent írt elv szerint hoztak, „végérvényeseknek s kötelező erejűeknek” tekinti. Így az unitárius egyház a vegyes házassági válópereknél nem várja el az ügyek unitárius egyházi bíróságához való áttételét abban az esetben, ha a többi erdélyi protestáns felekezet is az unitárius vallással szemben hajlandó így eljárni. Ez alapján az egyházi képviselő tanács felkérte a református püspököt, hogy a fentebbi nyilatkozatot az egyház zsinati tanácskozásán vitassák meg, az ebben az ügyben hozott döntésről pedig értesítse az egyházi képviselőtanácsot.

A Közzsinat a legközelebbi ülésén úgy határozott, hogy az erdélyi református hitfelekezet részéről beleegyeznek a protestáns felekezethez tartozó személyek vegyes házassági pereit illető kölcsönösségbe, és kijelentette, hogy a református vallású felperesre nézve az unitárius felekezet házassági törvényszéke által hozott jogerős ítéleteket kötelező erejűeknek tekinti, a hivatalbóli áttételt nem követeli meg, valamint hogy az egyes válási esetekről meghatározott időközönként és kölcsönösen, a püspökök útján értesítik egymást.¹³

Ezt követően csupán elismerték az unitárius fórumok előtt kimondott ítéleteket. A Házassági Főtörvényszék jegyzőkönyveiben olyan feljegyzés is található, amiben egy kimutatást rögzítettek arról az öt esetről, amelyekben 1870. december 30-án az erdélyi unitárius főpapi törvényszék mondta ki a református felperes és az unitárius alperes házasságának felbontását.¹⁴ További példa az unitárius–református együttműködésre a Házassági Főtörvényszék egyik, 1883-ban meghozott ítélete, amelyben az unitárius püspök értesítését rendeli el az adott ügyben. Ennek oka az volt, hogy mivel a Bukaresti Református Egyházmegye területén nem volt unitárius egyházmegye, ezért a református törvényszék járt el egy olyan perben, amelyben mind a fel-, mind pedig az alperes unitárius vallású volt.¹⁵

A vallás- és közoktatásügyi miniszter 1892-ben az Unitárius Egyház Képviselő Tanácsának egy leiratot küldött, amelyben kifogásolta a két protestáns felekezet gyakorlatát. „[A]z egyes vallásfelekezetekre törvényhozási úton ruházott bírói hatáskör magán megegyezés útján más vallásfelekezetre és ennek egyházi bíróságaira át nem ruházható a törvényhozás engedélye vagy hozzájárulása nélkül.” Erre reakcióképpen az Unitárius Egyház Képviselő Tanácsa a kérdést 1892. november 27-én megvitatta, és Ferencz József unitárius püspököt bízták meg azzal, hogy vegye fel a kapcsolatot a kálvinista felekezettel.

A püspök azt kérte a református felekezettől, hogy tudassák, hogy ők is kaptak-e hasonló kifogást, valamint közöljék az álláspontjukat az unitáriusokkal, hogy ennek fényében tudják megfogalmazni a válaszukat.¹⁶ A levél hátán található feljegyzésből kiderül, hogy Szász Domokos püspökhöz mint a Házassági Főtörvényszék elnökéhez tették át az ügyet, ugyanakkor sem arról, hogy válaszolt volna, sem arról, hogy hivatalosan tárgyalták volna ezt az ügyet, nem tudunk semmit, ugyanis a Házassági Főtörvényszék jegyzőkönyvei szerint fel sem vetették a kérdést.

1893. április 30-án újabb sürgető levél érkezett az unitárius felekezettől arra hivatkozva, hogy nem érkezett válasz.¹⁷ A püspök hallgatása az erdélyi református egy-

házon belül is feszültséget szült. Májusban már az Igazgatótanács is sürgette a püspököt a válaszadásra, ezután nem sokkal pedig mentegetőző levelet írtak a másik felekezetnek, amelyben jelezték a megkeresés tényét.¹⁸ Végül június 3-án küldték el a Házassági Főtörvényszék elnöke és jegyzője által készített véleményt. Ez a vélemény a mai napig lappang.¹⁹

Ezt követően az unitárius püspök 1894. június 10-én felháborodott hangvételű levelet írt a református Igazgatótanácsnak. Ebben azt kérte számon, hogy május 30-ai levelében Szász Domokos közölte, hogy a Házassági Főtörvényszék még egy évvel korábban 10–1893. szám alatt kelt végzésével hatályon kívül helyezte az 1870-ben, 37. szám alatt létrejött egyezséget, amivel korábban a kálvinista felekezet a vegyes házassági válóperekbeni viszonyosságot rögzítette, a maga híveire kötelezőnek ismerte el a másik egyház ítéletét és a saját elsőfokú bíróságokat is ennek megfelelő eljárásra utasította. Fontos megjegyezni, hogy az említett bejegyzést a levélben rögzített számon nem találtam, hasonló témát a jegyzőkönyv tanúsága szerint a Házassági Főtörvényszék nem tárgyalta.

Az unitárius püspök ezt az új állásfoglalást igen meglepőnek tartotta, mivel – saját megfogalmazása szerint – az ezt megelőző évben küldött levélből teljes joggal következtethettek arra, hogy az egyházkerületi autonómia jogán fenn akarja tartani az eddigi eljárást, különösen, mivel az egyházpolitikai kérdések küszöbön álló rendezésével az ügy rövid időn belül magától megoldódott volna és lekerült volna a napirendről.

Az unitáriusok vitatták továbbá, hogy a Házassági Főtörvényszéknek joga lett volna erről döntést hozni, mivel a két felekezet legfőbb döntéshozó szerve állapotott meg, így ők lettek volna jogosultak azt vissza is vonni. Sérlemeztek, hogy erről a döntésről a református felekezet nem értesítette őket, így az a méltatlan helyzet állt elő, hogy egy éve már nem vonatkoztak az unitárius ítéletek a református felekre, viszont a református ítéletek hatályát kiterjesztették az unitárius vallású perlekedő hívőkre. A levél keltétől kezdve az összes, folyamatban lévő ügyre és a jövőbeni perekre vonatkozóan megtiltották az eljáró unitárius fórumoknak, hogy automatikusan elfogadják a református ítéleteket, és visszatérnek az 1868. évi LVIII. törvényben foglaltakhoz.²⁰

Hasonló együttműködés alakult ki az evangélikus felekezettel. A nagyszebeni evangélikus házassági főtörvényszék például 1881. január 10-én tartott ülésén áttette az erdélyi református Házassági Főtörvényszékhez Balika Veronika református felekezetű felperes férje, Rau János, evangélikus vallású alperes ellen indított

válóperében hozott ítéletét, annak részleteivel együtt. Ebben az esetben csupán az alábbi bejegyzés született: „Főtörvényszékünk a nagyszebeni ev. luth. házassági főtörvényszék által illetékes hatáskörében hozott ítélet tudomásul vétén, annak hatályát Balika Veronika felperesre is, mint ref. hitvallására, kiterjeszti s őt szerencsésebb házasságra felszabadítja.”²¹

A görögkeleti felekezettel való együttműködésre is szándék mutatkozott a református főtörvényszéki bírák részéről. 1881-ben a nagyszebeni görögkeleti érsekség átküldte Lázár Mária református felperes Veres Mihály görögkeleti vallású alperes ellen indított perében hozott ítéletét és a per iratait, ezt követően pedig a Házassági Főtörvényszék további bizonyítási eljárástól eltekintve, a református felperest jogerősen elválasztotta az alperestől a H. t. r. 216–217. §-a alapján, és a per iratait visszaküldte a nagyszebeni görögkeleti érsekséghez.²² Ezekkel az ügyekkel kapcsolatban a közjegyző eljárására vonatkozó utasítást kért a református Házassági Törvényszéktől, mivel a hasonló esetekben a felperesre is kiterjesztett ítélet kézbesítését nehezíti, hogy a felperes tartózkodási helye ismeretlen. A Főtörvényszék úgy döntött, hogy javaslatot kell készíteni és a grémium elé terjeszteni, amely arról szól, hogy a jövőben előforduló hasonló esetekben a hivatalosan áttett ítéleteket egyszerűen tudomásul kell vennie a Főtörvényszéknek, és a lakóhely szerint illetékes esperesnek kell értesítenie a református felperest. Ezzel együtt tájékoztatnia kell arról a lehetőségéről is, hogy amennyiben a hozott ítélet hatályát magára is ki akarja terjeszteni, akkor ezért folyamodjon „rendes úton” a Főtörvényszékhez.²³

A kérdésről végül nem született külön határozat, mivel egy évvel később már elfogadták az Utasítást, rögzítve benne az új elveket.

Az „együttműködések rendszere” az 1880-as évek közepétől kezdett olyan mértékben bomladozni, amely már a Házassági Főtörvényszéket is a korábbi tétel felülvizsgálására kényszerítette. Ennek oka két, a református berkekben 1886-ban port kavart ügy volt. Mindkét esetet a jogszabályoknak, a felekezetközi megállapodásoknak és az addigra megszilárduló vonatkozó gyakorlatnak megfelelően az evangélikus alperes lakóhelye és hite szerinti erdélyi evangélikus házassági főtörvényszék bírálta el jogerősen. Ezt követően a peranyagokat átküldték a felperes lakóhelye és vallása szerinti erdélyi református püspöknek, aki áttette az egyházi közjegyzőhöz, Szász Gerőhöz, hogy vigye a Házassági Főtörvényszék grémiuma elé, amely tudomásul veszi a testvéregyház ítéletét, és annak hatályát a felekezetükhöz tartozó felperesre is kiterjeszti.

Az első ügyben²⁴ Péntek József református felperes pert indított felesége, Bechthold Johanna evangélikus alperes ellen arra hivatkozva, hogy egyrészt neje „csúf szájú”, férjét pedig rendszeresen rablónak, magyar betyárnak hívta, szidalmazta, másrészt meglopta, harmadrészt a férj „kundschaftjaitól” pénzt kért kölcsön, és azt elköltötte, negyedrészt pedig több éve „méhbajban” szenved, és ezért „női tartozását” nem tudta teljesíteni. Miután az alperes feleség felelt a felhozott vádakra, az egyházmegyei törvényszék ítéletében együttélésre kötelezte a feleket. A fellebbezés után az evangélikus házassági főtörvényszék az elsőfokú bíróság ítéletét helybenhagyta. A református felsőbb köteléki ítélkező fórum pedig tudomásul vette a per kimenetelét.

A rögtön ezt követő ügyben Csiki József pert indított evangélikus felesége, Nagelschmid Augusztá ellen. A felperes keresetében azt sérelmezte, hogy felesége 1882-ben szüleihez utazott azzal az indokkal, hogy közös gyermeküket ott hozza világra. A szülés sikeresen megtörtént, azonban ezt követően az újdonsült anya többé nem tért vissza férjéhez. A házasság felbontásának további oka az volt, hogy a feleség meglehetősen pazarló életmódot folytatott, a gazdasági ügyekhez pedig egyáltalán nem volt érzéke, ezért „nem voltak egymáshoz valók”.²⁵ Az eljárás mind a két felekezet fóruma előtt az elsőhöz hasonló módon zajlott.

A két ügy tárgyalása után²⁶ a közjegyző, Szász Gerő felhívta a Főtörvényszék tagjainak figyelmét a református felekezetű vegyes házasságban élő személyekre és helyzetükre. Eszerint, ha el kívánnak válni hitvestársuktól, és a más felekezetű alperes szerinti törvényszék elutasítja a keresetet, akkor arra kényszerítik őket, hogy „egy boldogtalan házasság igáját húzzák” vagy, ami még ennél is rosszabb, önhatalmúlag felbontsák a törvényes szövetséget (vagyis elhagyják a házastársukat úgy, hogy a kötelék megmarad), és más személlyel vadházasságban éljenek.

A Házassági Főtörvényszék emlékeztette tagjait arra, hogy a 1868. évi XLVIII. törvénycikk 1. §-a szerint a nem református alperes illetékes bíróságáról „... a per legfőbb harmincz nap alatt hivatalból átteendő a felperes illetékes bíróságához, mely viszont a felperes felett hoz ítéletet. Mindenik félre nézve egyedül saját illetékes bíróságának az illető fél saját hitelvei alapján hozott jogerejű ítélete kötelező.”²⁷ Ezek miatt Szász Gerő érkezettnek látta az időt arra, hogy ezekkel az ügyekkel kapcsolatban érdemleges határozatot hozzanak, és ezzel egy időben indítványozta, hogy a Házassági Főtörvényszék mondja ki, hogy minden ilyen esetben a református felperesnek jogában áll az 1868. évi XLVIII. törvénycikk

értelmében jogorvoslatot keresni a saját illetékes bíróságánál. Azt követően, hogy a más vallású házastársa ellen emelt vádjait – az erdélyi református házassági törvénykezés gyakorlata szerint – tanúvallomással bebizonyította, joga van ahhoz, hogy az egyházmegyei Házassági Törvényszéktől követelje a divortium kimondását és szerencsésebb házasságra történő felszabadítását.

Szász javaslatát végül a Házassági Főtörvényszék határozatban elfogadta, és a jövőben történő hasonló esetekben az egyházmegyei házassági törvényszékek által alkalmazandónak rendelte el.

A Házassági Főtörvényszék egy évvel később, az 1887. augusztus 29-én összehívott rendkívüli ülésen²⁸ a korábbi határozat felülvizsgálata mellett döntött, mivel úgy vélte, hogy az túlmege a szükséges határokon, másrészt pedig nem is valósítható meg, mivel a tanúvallatást mindenképp közölni kell az alperessel, hogy védekezni tudjon, azt pedig az alperes „természetesen meg fogja tagadni, csak hogy a keresetet meghiúsítsa”. Ez az eljárás azonban a Főtörvényszék szerint egyben felesleges is volt. Az ilyen helyzetben lévő házások a legtöbb esetben így is már hosszabb ideje nem éltek együtt a katolikus szentszékek előtti per ideje alatt. Mivel a különélés a többségi álláspont szerint megfeleltethető a separációnak, és erre vonatkozóan az 1875. évi Egyházkerületi Közgyűlés 81. szám alatt hozott határozatának B pontja szerint a feleket összerendelik, és a visszatérni nem akaró felet a helybeli lelkész és négy presbiter előtt felhívják az egyházi törvényszék ítélete szerint az együttlakásra, amelyről jegyzőkönyvet állítanak ki. Ha komoly felhívásnak nem engedelmesskedett a házastársához visszatérni nem akaró fél, akkor az egész presbitérium elé kellett idézni, és itt az előrebocsátott intést követően fel kellett hívni az esküje megtartására. A felhívás tényéről és az erre adott válaszról bizonyítványt kellett kiállítani, amelyet a presbitérium elnöke és jegyzője jegyzett ellen, magát a tény pedig be kellett vezetni a presbitérium jegyzőkönyvébe. A Házassági Főtörvényszék a következő elvet fektette le: „Rendkívüli házassági főtörvényszékünk e határozatot az ily esetekre alkalmazandónak találván, kimondja, hogy az úgy nevezett szentszékek által elutasított református fél ez úton keressen jogorvoslatot, utasítatván az egyházmegyei házassági törvényszékeket, hogy előfordulható esetekben ezúton járjanak el.” Ezzel tehát az a rendkívüli formájú tanúkihallgatási mód alakult ki, hogy nem a regiusok útján, hanem a presbitérium előtt kellett vallomást tenni abban az esetben, ha a felperes az alperes törvényszéke előtti ítéletet nem fogadta el.

Csiki József és Nagelschmid Augusztia ügye egy évvel később újra a Házassági Főtörvényszék elé került, ahol ki-derült, hogy az összerendelésnek nem tettek eleget a felek, sőt arra is fény derül, hogy az először elhidegülést, később az elhagyást pont az a magatartás váltotta ki, amellyel a férj rendszeresen szidta feleségét, mondván, hogy rossz gazdasszony.²⁹ Az egyházmegyei törvényszék – belátva, hogy soha sem lesz a felek között újra béke – végül kimondta a házasság felbontását, amelyet a református főtörvényszék is elfogadott, és csupán csak tudomásul vette.

Egy másik ügygel kapcsolatban a következő határozat született: „... házassági főtörvényszékünk kimondja, hogy az olyan esetekben, mindön a ref. felperes a kath. törvényszéktől elutasítatik, az az eljárás veendő foganatba, mely az 1887 évi aug. 29-én tartott rendkívüli házassági főtörvényszéki ülésben állapított meg.”³⁰

A vegyes házasságok kérdése folyamatosan napirenden maradt, nemcsak a felekezeten belüli vagy a felekezetek közötti viták miatt, hanem mert számos bírálat érte az erdélyi felekezeti bíráskodás rendszerét a Királyhágón inneni egyházi és jogi közélet felől is. Jól mutatja ezt az erdélyi jogot nagy vonalaiban ismerő Sztehlo Kornél gunyoros stílusban megírt értékelése is: „A református házassági bíróság tehát az idegen bíróság előtt történt eljárást és bizonyítást nem csak acceptálja, de még annak nagyobb hatályt is tulajdonít, mint az a bíróság, a mely előtt az eljárás lefolyt, sőt annyira méltányolja az idegen bíróság ítéletét, hogy még oly esetben is, midőn saját törvényei szerint csak ideiglenes különvetésnek volna helye, 6 hónap eltelte után a házasságot felbontja, csak azért, mert az idegen bíróság már ideiglenes ágy- és asztaltóli elválasztást rendelt el.”³¹

Az 1888-as Egyházkerületi Közgyűlésen több indítvány is született azzal kapcsolatban, hogy a felekezeti együttműködésből fakadó, automatikus elismerési rendszert szorítsák vissza. Benkő János és a közgyűlés több tagja azt indítványozta, hogy a református felperesek minden, más felekezet házassági törvényszéke előtt indított, de „elutasító végzéssel” záródó vagy együttélésre kötelező ítélettel végződő pert a felperesre vonatkozóan saját hitelveik szerint újból folytassanak le. A javaslat végül az indítványi bizottsághoz került, amely azonban a közgyűlés hátralevő részében hallgatott az ügyről.³²

Tókos Sándor és társai ugyanezen az ülésen azt indítványozták, hogy a vegyes házassági válóperek Benkő javaslatában is felhozott eseteinél az egyházmegyei házassági törvényszékeket hatalmazzák fel arra, hogy – a következő fejezetben részletesen tárgyalt – per viam instantiae eljárás szerint ítélezhessenek. Az Egyházke-

releti Közgyűlés kijelentette, hogy a házassági törvénykezés ügyében a hatáskörrel rendelkező fórum véleményének meghallgatása nélkül nem fog határozatot hozni, ezért áttette az indítványt véleményezés végett a Házassági Főtörvényszékhez.³³ A Főtörvényszék azonban nem vette fel napirendi pontjai közé a kérdést a jegyzőkönyvek tanúsága szerint, különösen, mivel ezzel a kérdéssel kapcsolatban ekkorra már kialakult véleménye, és ennek megfelelő, az ítélezésre vonatkozó irányelvei voltak.

Kagerbauer Antal református felperes Carp Ottilia evangélikus alperes ellen 1888. július 31-én, a szebeni evangélikus egyházmegyei törvényszéke előtt indította meg válóperüket. A felperes panasza az volt, hogy a felesége nem szeretetből ment hozzá, hanem anyagi érdek miatt, és ez hamar ki is derült, mivel felesége őt nem tartotta magához mérten elég műveltnek, és mindig azzal „ostromolta”, hogy átíratással biztosítsa őt hatezer forintig, ezt az összeget később azonban le tudta alkudni háromezer forintig. A férj hét hónapnyi együttlakás után elköltözött, és beadta a válókeresetet. Az első fokon eljáró evangélikus ítélezési fórum összerendelte a feleket, a felperes azonban fellebbezett az ítélet ellen. A másodfokú fórum helyben hagyta az elsőfokú ítéletet, azzal az utasítással azonban, hogy a felek legkésőbb hat hónapot követően költözzenek össze. Az ügy jelentősége abban rejlik, hogy a jegyzőkönyvi bejegyzéshez a Házassági Főtörvényszék megállapította, hogy ebben az esetben meg volt adva a lehetőség a felperesnek, hogy éljen azzal a joggal, hogy az 1887. évi Egyházkerületi Közgyűlés 81. határozatának értelmében magára nézve keressen orvoslátot a református jog szerint. Ez nem történt meg, ezért a pert csupán tudomásul vette a kálvinista ítélezési fórum.³⁴ Így tehát az a szokás alakult ki idővel, hogy protestáns felekezetek irányába az automatikus elismerés és az automatikus felülbírálat helyett a református felperesre bízta, hogy az alperes vallása szerinti egyházi bíróság ítéletébe belenyugszik vagy a saját vallása szerinti fórumhoz fordul jogorvoslatért.

Katolikus–református házassági perek gyakorlata a XIX. század második felében

A vallási szempontból vegyes házasságok feletti ítéletet – amennyiben nem volt együttműködés – kétféleképpen lehetett meghozni. Az első esetben, ha az alperes volt református, akkor saját felekezete előtt kezdődött meg a per, és annak végeztével tették át hivatalból az ügyet a felperes felekezete szerinti fórumhoz, ha azonban ő indítványozta a kötelék felbontását, akkor a házastárs válása szabta meg az eljárás helyét.

A dési házassági törvényszék 1886. december 25-ei ülésén kezdték el tárgyalni Müller „alias Vasvári” Gizella mint görögkatolikus vallású felperes Medgyes Gerő református alperes ellen benyújtott keresetét. A várt boldogság helyett nagyot csalódott, mert a férje durva, verekedős és részeges volt, kötelességeit pedig alaposan elhanyagolta, ezért engesztelhetetlen gyűlöletre hivatkozva kérte házasságának a felbontását. Az adott ülésen az exmissiót az al- és felpereseknek kiadták, majd a következő ügyre tértek.

A következő tárgyalásra negyed évvel később, 1887. március 28-án került sor. Itt a felperesített alperes, Medgyes Gerő reconventio útján, egy törvényesen véghezvitt esketést követően a marosvásárhelyi lelkész, Vas Tamás hivatalos bizonyítványát mutatta be, amiből az derült ki, hogy férjét elhagyta. Erre alapozva azt kérte, hogy az őt hűtlenül elhagyótól a H. t. r. 184. §-a alapján véglegesen válasszák el és őt szerencsésebb házasságra szabadítsák fel. Ebben az alperesített feleség végül bele is egyezett.³⁵

Végül a férjet elválasztották a feleségétől a 181-re hivatkozva, de a feleséget – mivel nem református felekezeti volt – nem tudták, így ő a kötelékben maradt, a rá vonatkozó ítélet meghozatala érdekében pedig átküldték az ítéletet és a peranyagokat az illetékes görögkatolikus bírósági fórumhoz.³⁶

Román János felperes 1884. március 30-án nyújtotta be keresetét, amelyben engesztelhetetlen gyűlöletre hivatkozva kérte Pap Máriával kötött házasságának a felbontását. Kérésének alapját bebizonyítandó törvényes kibocsátást kért és kapott is. Az alperes feleség tagadta az ellene felhozott vádakot, sőt, azt állította, hogy a felperes hűtlensége és parázna élete vezetett „a házi béke” felbomlásához. Viszontkeresetét nyilvános paráznaságra alapította, ennek bizonyítására pedig kibocsátást kért. Ennek alapján 1884. április 29-én a felperesített nő tanúvallatási jegyzőkönyvet adott be, amiben mind a négy tanú egybehangzóan nyilatkozott a férj természetéről. Ezek alapján a bíróság megalapozottnak tartotta a paráznaságot, ugyanakkor nem nyilvános, hanem a terhes gyanún alapuló alakzatát, és már ez is elégséges volt a házasság felbontásához. Ezután a házasságvédő automatikus fellebbezése után az ügy az erdélyi református Házassági Főtörvényszék elé került, ahonnan a helybenhagyó, jogerős ítéletet követően áttették a görögkatolikus felperes lakóhelye szerinti fórumhoz.³⁷

A per további részéről és a másik felekezet hozzáállásáról a visszaküldött periratokból tudhatunk meg néhány részletet. „Mult évi június 18-an 375 sz. alatt kelt s Román János deési gr. cath. lakosnak Pap Mária szintén

deési ev. ref. lakos ellen indított válóperére vonatkozó átirata kapcsán tudomására hozatik miszerint ezen Házassági Szentszék az Erdélyi ev. ref. házassági főtörvényszék m. é. június 6-a 80 sz. alatt kelt ítéletét, amelyben alperesre vonatkozik – tudomásul vette. Az ezen válóperre vonatkozó ügyiratokat összesen 8 drb ide mellékelve megküldetnek.

A Szamosújvári gör. Kath. egyházmegyei Házassági Szentszék 1885 február 26-án tartott üléséből.³⁸

Vajda Gyula református felperesnek elsőként a felesége, Kozma Mária vallása és lakóhelye szerint illetékes károlyfehérvári (gyulafehérvári) erdélyi püspöki szentszéken kellett az eljárást elindítani. A Fogarasi Mihály püspök által 1876. május 11-én kiadott ítélet szerint a tanúvallatási jegyzőkönyvekből az derült ki, hogy a feleség amíg „férjénél lakott”, hanyag és dologtalan volt, valamint meg is károsította férjét: lisztet, ruhát, edényt, amelyeket a háznál talált, elhordta és eladta. „Továbbá férjétől hűtlenül eltávozott, s midőn a Szentszék által kiküldött biztosok őt visszatérésre fölszólították, úgy válaszolt, hogy bárki parancsolja, nem megy vissza soha.” Ezért határozatlan ideig ágytól és asztaltóli elválásra ítélte a feleket azzal a kiegészítéssel, hogy Vajda Gyula nem köteles feleségének tartást fizetni, ugyanakkor figyelmeztette a feleket arra, hogy a kötelék továbbra is ép, tehát új házasságra nem léphetnek.³⁹

Fél évvel később, december 8-án Vajda Gyula áttért a református vallásra,⁴⁰ és az „egyház minden terhei hordozására magát kötelezte”, sőt a leányiskola fenntartására öt forintot adományozott is.⁴¹

A felperes nem sokkal ezután ügyvédjén keresztül beadta a keresetét és a sikertelen békepróbát tanúsító igazolást a dési református házassági törvényszékre, amely a sikertelen békítés miatt és mivel a katolikus szentszék által ítélt ágytól és asztaltóli elválasztás már több mint fél éve jogerős volt, a Házassági törvény 2018-220. §-ai alapján a felperest „felszabadította” a szerencsétlen házassági szövetség köteléke alól, ugyanakkor azt is rögzítette, hogy az alperesre nézve az illetékes fórum ítélete sértetlen marad.⁴² Ebben az ügyben tehát a katolikus fórum által végrehajtott bizonyítást és az az alapján megalkotott tényállást sem vitatta a református házassági törvényszék, csupán a saját szankciót alkalmazta a saját hívére. Ennek eredménye ugyanakkor az, hogy a katolikus fél egyedül, de a köteléken belül maradt, új házasságot pedig csak férje halálát követően köthetett.

A római katolikus felperes által református alperes elleni per menetét illetően remek példát szolgáltat Boga Imre és Izsáki Ilona házassági bontópere. A felperes férj 1887.

július 12-én kérte a házasság felbontását. Erre válaszul az alperes is reconventiót jelentett és kibocsátást kért.

1887. szeptember 15-én, a következő házassági törvényszéki ülésen a tanúbizonyításról készült jegyzőkönyvet benyújtotta, aminek a segítségével bizonyítani tudta, hogy a felperes volt a hűtlen. A férj bizonyítási jogával nem kívánt élni, „mert látja hogy alperes azon hitben van, hogy ő hűtlen, a vádakat nem tagadja, a válásba bele nyugszik”.⁴³ A vádakat a bíróság bizonyítottan találta, különösen az alábbi eset miatt. Az egyik tanú, Bocsánczy Ferenc az alábbi esetről számolt be: „Szemeimmel láttam, hogy egy pincérnővel szobára ment és az ajtót magára zárta s [...] azt mondotta, hogy várjunk míg »elvégzem a bajomat« s benn maradt egy negyedóráig s akkor szemünk láttára kijött a leánnyal.”⁴⁴ Ezek alapján az alperes (később felperesített) feleséget elválasztották a férjtől, és rendelkeztek arról, hogy a per minden iratát át kell küldeni az illetékes katolikus fórumhoz.⁴⁵ A Házassági Főtörvényszék a helyben hagyó, jogerős ítéletét követően átküldte a periratokat a gyulafehérvári katolikus szentszékre. Az eljárás ezen feléről nem tudunk sokat, csupán annyit, hogy a másik felekezet azt 1888 februárjában „használat után” vissza is küldte.⁴⁶

Azokban a perekben, amelyekben nem a házasság érvényét kérdőjelezték meg, hanem a létrejött házasságot kívánták felbontani, a római katolikus felperes minden esetben a köteléken belül maradt, és az a személy, amelyik református vallású volt, nagyobb eséllyel szabadulhatott abból. Jelen esetben is hasonló forgatókönyv játszódott le, azzal a különbséggel, hogy nem az eredeti alperes, hanem a felperes magatartása miatt mondták ki a házasság felbontását, ez azonban a felekre vonatkozó joghatás tekintetében, különösen a kötelék megléte és az újraházasodás tekintetében közömbös volt.

Összegzés

A vallási szempontból vegyes házasságok felbontására vonatkozó egykorú törvények csak a legfőbb elveket rögzítették, az ebből fakadó szabályozási hiányosságokat az egyes felekezetek pótolták. Az erdélyi református egyházban az elvi szintű döntéseket a zsinat hozta meg, a részletszabályokat pedig a Házassági Főtörvényszék határozta meg.

Az egyes felekezetek között szoros együttműködések alakultak ki. A legszorosabb kapcsolat a református és az unitárius házassági bíraskodás között jött létre, ahol automatikusan elfogadták egymás ítéleteit. Kis eltérések mellett, de lényegében hasonlóan alakult a viszony az evangélikus egyház házassági ítélkező fórumaival is, és kölcsönösség figyelhető meg a görögkatolikus felekezettel is.

A római katolikus egyházzal való együttműködés – a gyakorlat szerint – a bizonyításban és az ezek alapján megállapítható tények kölcsönös elfogadásában mutatkozott meg, az erre alapított jogkövetkezmény azonban már minden felekezet saját joga szerint alakult.

JEGYZETEK

- 1 SZTEHLO Kornél: *A magyar kir. Curia és a válóperek = Jogtudományi Közlöny*, 1883, 44. sz., 349–350.
- 2 1868. évi XLVIII. törvénycikk a vegyes házassági válóperekről, 2. §
- 3 Uo., 1. §
- 4 Uo.
- 5 Erdélyi Református Egyházkerületi Levéltár (a továbbiakban: EREL), A1–20 Az Erdélyi Református Főkonzisztórium levéltára, A3. Zsinati és közgyűlési jegyzőkönyvek (a továbbiakban: A3) 1870, 13. p
- 6 A divortium a házasság végleges felbontását jelenti. Ebben az esetben a házasság érvényesen létrejön (az érvénytelen házasságokkal szemben), annak fennállta során bekövetkező ok miatt kéri a kötelék felbontását az egyik vagy mindkét fél.
- 7 A separatio vagy a separatio a thoro et mensa (ágytól és asztaltól elválasztás) az életközösség ideiglenes felbontását jelenti. Ha valakit erre ítélték, akkor a házassági kötelék fennmaradt, de nem éltek együtt. Két fajtája létezett. Az egyik esetben ezt időkorlát meghatározása nélkül ítélték meg, ilyenkor az egyik fél csak akkor léphetett új házasságra, ha a házastársa elhunyt. Másik fajtája a meghatározott időre való szétválasztás. A protestáns házassági jog általában csak a második, ideiglenes fajtát ismerte el és alkalmazta. Időkorlát nélküli kiszabásával kerülte el a házasságok felbontását a katolikus egyház.
- 8 1.–1882. H. F. Sz. Utasítás a házassági válóügyek ellátására nézve az erdélyi evang. reform. egyházkerületben, (a továbbiakban: 1.–1882. H. F. Sz. Utasítás) 68. §
- 9 Uo., 69. §
- 10 Uo., 70. §
- 11 Uo., 71. §
- 12 SZTEHLO Kornél: *A házassági elválás joga Magyarországon és az ország erdélyi részeiben*. Bp., Franklin, 1890, 221.
- 13 EREL, A3. 1870, 37. p
- 14 EREL, A21. A püspöki levéltár iratai és jegyzőkönyvei, D. Jegyzőkönyvek. Házassági főtörvényszék jegyzőkönyvei, 1866–1895. (a továbbiakban: A21. D.) Kizárólagos Házassági főtörvényszéki Jegyzőkönyvek, 1866–1885; 1871, 224., 258. p

- 15 EREL, A21. D Kizárólagos Házassági főtörvényszéki Jegyzőkönyvek, 1866–1885, 701. Házassági Rendes Főtörvényszék, 1883; 2. ív, május, 30. p
- 16 EREL, A/2 Ügyiratok, XXII. 32/93. Az unitárius és reformátusok közötti házassági megállapodásról. 1. sz. 3667–92.
- 17 EREL, A/2 Ügyiratok, XXII. 32/93. Az unitárius és reformátusok közötti házassági megállapodásról. Unitárius püspök levele az Igazgatótanácsnak, 1893. április 30., 2. sz., 1206–93.
- 18 Uo.
- 19 1894. május 2-án jelezték a dokumentum hiányát a reformátusok, 1894. május 6-án pedig visszaadták az unitáriusok, ugyanakkor a dokumentum pontos helye nem ismert. EREL, A/2 Ügyiratok, XXII. 32/93. Az unitárius és reformátusok közötti házassági megállapodásról. 4. sz., 1360–93; 5. sz., 1245–94.
- 20 EREL, A/2 Ügyiratok, XXII. 32/93. Az unitárius és reformátusok közötti házassági megállapodásról. Ferencz József unitárius püspök levele az erdélyi református Igazgatótanácshoz, 1894. június 10., 6. sz., 1788–94.
- 21 EREL, A21. D Kizárólagos Házassági főtörvényszéki Jegyzőkönyvek, 1866–1885, 1881, 577–578., 3. p
- 22 Uo., 584., 3. p
- 23 Uo., 584., 4. p
- 24 EREL, A21. D. D9. A Házassági Főtörvényszék Jegyzőkönyve, 1885–1895, 1886, 15., 185. p
- 25 Uo., 186. p
- 26 Uo., 187. p
- 27 1868. évi XLVIII. törvénycikk a vegyes házassági válópekről.
- 28 EREL, A21. D. D9. A Házassági Főtörvényszék Jegyzőkönyve, 1885–1895, 1887, 26.
- 29 Uo., 33.
- 30 Uo., 32., 112.
- 31 SZTEHLO: *i. m.* (1890), 221.
- 32 Egyhkr. közgy., 1888, 38. p
- 33 Uo., 87. p
- 34 EREL, A21. D. D9. A Házassági Főtörvényszék Jegyzőkönyve, 1885–1895, 1889, 51–52., 12. p
- 35 EREL, B7. P/324 Levata, 1–2.
- 36 EREL, B7. P/324. Ítélet.
- 37 EREL, B7. Házassági törvény Szék Jegyzőkönyve, 1869. 9-ik november 1895-ig, 144–145.
- 38 EREL, B7. P/312. Levél, 1885. február 26.
- 39 EREL, B7. P/282. Ítélet, 1876. május 11., 1–2.
- 40 EREL, B7. P/282. Átállási bizonyítvány, 1876. december 8.
- 41 EREL, B7. P/282. Igazolás, 1877. február 11.
- 42 EREL, B7. Házassági törvény Szék Jegyzőkönyve, 1869. 9-ik november 1895-ig, 87.
- 43 Uo., 194.
- 44 EREL, B7. P/333. Tanúvallatási jegyzőkönyv, 1887. szeptember 22., 6.
- 45 EREL, B7. Házassági törvény Szék Jegyzőkönyve, 1869. 9-ik november 1895-ig, 194.
- 46 EREL, B7. P/333. Az egyházkerületi jegyző levele az eszteresei, 1888. február 11.